

Overontwikkelen: eisen en verwennen

Martine Delfos

We omringen kinderen met meer zorg dan ooit, met soms averechtse effecten. We eisen van kinderen ook meer prestaties dan ooit. Hoe zit het eigenlijk met het stellen van grenzen in onze welvaartmaatschappij?

Sterre heeft erg vaak pijn aan haar voeten. De huisarts kijkt ernaar, maar kan niets vinden. Omdat Sterre veel last heeft met lopen, gaat ze na verloop van tijd naar de specialist. Ook hij vindt geen lichamelijke afwijking. Er blijkt niets mis te zijn met haar voeten. Hij onderzoekt de schoenen en bespreekt met haar de schoenen die ze heeft gedragen. Het probleem blijkt te zijn dat ze jarenlang veel te goede schoenen heeft gedragen. Daar zijn haar voeten 'lui' van geworden. Het advies is: slechtere schoenen en veel op blote voeten lopen.

Dit voorbeeld is tekenend voor onze welvaartmaatschappij. We hebben het beste met onze kinderen voor, maar onze goede zorgen kunnen voor bijzondere verrassingen zorgen. We worden geconfronteerd met voorbeelden van *overontwikkeld* zijn, een schadelijke vorm van te veel, in plaats van onderontwikkeld. De zorg die we aan onze kinderen geven is soms té goed, de ontwikkeling is doorgeschoten. Een duidelijk voorbeeld is de uitstekende zorg die we onze baby's geven. Het strikt opvolgen van hygiëne-regels bij baby's heeft het gevolg dat het eigen afweersysteem van de baby onvoldoende ontwikkeld wordt. Mede hierdoor is een toename ontstaan van (atopisch) eczeem en bepaalde allergieën (voedsel-allergieën) bij baby's. Consultatiebureauartsen adviseren voortaan om baby's niet meer dagelijks te wassen, zodat ze voldoende aan bacteriën blootstaan om het immuunsysteem

te ontwikkelen. Eenzelfde voorbeeld als met Sterre en haar voeten: doorgeschoten zorg kan negatief inwerken op eigen weerbaarheid. Dit zien we niet alleen op lichamelijk gebied, maar op alle gebieden. We zijn bezig met een vergaande en bijna onzichtbare manier van verwennen, die voor kinderen erg ongunstig kan zijn. We voeden ze op met de beste bedoelingen en schakelen daar meer deskundigen en professionals voor in dan ooit, maar het is de vraag of we niet doorgeschoten zijn. Op scholen is het overontwikkelde zichtbaar in de doorgeschoten aandacht voor het cognitieve, met de CITO-toets als een soort eindexamen van de basisschool. En als we niet opletten zitten we straks met een kleuterexamen. We geven kinderen nauwelijks meer de kans om zichzelf te ontwikkelen in eigen tempo. Afwijkend functioneren wordt afgestraft met een diagnose of een verwijzing naar speciaal onderwijs.

Maalstroom van diagnoses

Bestaan er nog wel normale kinderen? Het lijkt wel of al onze kinderen hoogbegaafd zijn en anders is er wel wat met ze aan de hand: ADHD, autisme, enzovoort. De school wordt in de maatschappelijke draaikolk meegesleurd. We zijn in een maalstroom van diagnoses terechtgekomen, van zinnig een kind diagnosticeren waardoor hulp mogelijk wordt tot fout-diagnoses en zorgwekkende excessen.

Een waargebeurd verhaal: een leerkracht van de basisschool bespreekt met een

moeder het drukke gedrag van haar zoon. De moeder is wanhopig, ze kan haar zontje haast niet aan. De docent zegt: 'Misschien heeft hij ADHD, zullen we hem wat Ritalin geven, dat is voor ADHD, dan kunnen we kijken of dat helpt. Ik heb nog wel een paar pilletjes liggen.' Ritalin is niet onschuldig, het heeft een soortgelijke werking in de hersenen als cocaine, sommige 'slimmeriken' zijn het al aan het snuiven.

De tijdgeest is verantwoordelijk voor de toevloed aan diagnoses. Het is niet alleen in Nederland zo, het is tekenend voor de rijkere landen. Er zijn een aantal factoren te noemen die een rol spelen in de toename van diagnoses bij kinderen.

- Het kindertal is afgenomen. De hooggespannen verwachtingen zijn gericht op weinig kinderen, waardoor de eisen die we aan kinderen stellen op intellectueel en creatief niveau hoog zijn.
- De leeftijd waarop mensen hun kinderen krijgen, is hoger geworden. Leeftijd en stress hebben gevolgen voor de hormoonproductie en de foetus staat aan meer stresshormonen en testosteron bloot dan voorheen (Delfos, 1997-2003; Huizink e.a., 2002). Naast de bekende problematiek als de toename van kinderen met erfelijke aandoeningen, is een van de gevolgen van op oudere leeftijd een kind krijgen, de toename van prematuriteit – vroeggeboorte – met alle risico's voor de ontwikkeling van kinderen vandie (Verloove-Vanhorick, 1999).
- Er zijn meer hoogopgeleide ouders die carrière maken. Als gevolg daarvan zijn ze vermoeid en kunnen ze minder tolerant zijn ten opzichte van het energieke gedrag van kinderen. Bij stressvolle

banen gaat het niet om de hoeveelheid werk. Onze voorouders werkten harder dan wij tegenwoordig doen. Het gaat om de beleving van ons werk, waarbij de tijdsdruk een belangrijke factor is, maar ook onze mondigheid en eisen.

- Kinderen moeten in een emotionele behoefte voorzien en moeten dus meer dan voorheen een algemeen succesvol beeld laten zien. Daardoor worden ze psychisch belast. Een NIPO-TNS-enquête (2004) laat zien dat 68 procent van

de kinderen tussen vijf en vijftien jaar onder stress leven. Belangrijkste factoren: ouders en huiswerk. Lastig gedrag wordt zwaarder beoordeeld en eerder als afwijkend bestempeld.

- Ouders kunnen de verlangens van kinderen ruim bevredigen. Het risico van verwennen neemt toe. Zelfs de economisch zwakkeren kunnen hun kinderen veel bieden, onvergelijkbaar meer dan enkele decennia geleden.
- Door het in de babytijd moeten verwerken van snelle beelden van televisie en computer, ondergaan de hersenen van kinderen waarschijnlijk een versnelling waar de maatschappij (nog) niet op ingesteld is. De televisie-generatie-X van Coupland (1991) is inmiddels overgegaan in een generatie die met de computer opgroeit. Vroeger was het probleem dat kinderen van hun schoolwerk afgeleid werden als het niet stil genoeg was, nu is het omgekeerde het geval: kinderen kunnen zich onvoldoende concentreren als het stil is. Toch blijkt dat voor echte concentratie nog steeds stilte en rust noodzakelijk zijn. Een taak voor de school om ze in de gelegenheid te stellen dit te ontwikkelen.
- Kinderen groeien vaker op in gebroken en veranderende gezinnen, waardoor stabiliteit en continuïteit die nodig is voor ontwikkeling, belemmerd is.

Goedbedoelende ouders, leerkrachten en hulpverleners zorgen er gezamenlijk voor dat gedrag dat voorheen als normaal werd gezien, nu regelmatig gediagnosticeerd wordt als ADHD, NLD, dyslexie, autisme of hoogbegaafdheid. Uiteraard komt de problematiek voor, maar niet in de mate waarin het nu lijkt voor te komen. Het haalt de aandacht weg van de werkelijke nood en kan van normaliteit een probleem maken. Een belangrijk deel van de drukke kinderen heeft niet ADHD, maar last van onderliggende problemen, zoals de scheiding van hun ouders (Van der Valk, 2004).

Het is goed om ons te realiseren dat problematiseren en onterecht diagnostiseren nu, straks moeilijke pubers en ongelukkige adolescenten betekent. Kritisch naar onszelf (ouders, leerkrachten en

hulpverleners) kijken en vooral écht luisteren naar het kind zelf, helpt voorkomen dat kinderen geleefd worden in plaats van leven.

Psychologische vervulling van behoeften

Aan het begin van de eenentwintigste eeuw heeft het modale gezin in Nederland twee werkende ouders, twee kinderen en een belangrijk deel van de zorg voor de kinderen is overgenomen door professionals. De school is in kwantiteit en kwaliteit een belangrijke opvoedende instantie geworden. De kinderen vervullen niet langer een economische behoefte, maar een psychologische behoefte. Wij willen dat onze kinderen gelukkig zijn, maar we willen ook dat ze de afspiegeling zijn van ons menselijk succes. We willen dat ze intelligent zijn, sociaal vaardig, assertief, zelfbewust, creatief en gelukkig; om zo te tonen dat wij goede ouders zijn. We ontwikkelen ze op een bepaald gebied. We willen door het succes van onze kinderen laten zien dat we als ouders, ergo als mens, een succes zijn. De bewijslast is aan onze kinderen en deze drukt zwaar. Op leerkrachten is de druk goed te scoren als school en het leerplan uit te voeren sterk toegenomen, waardoor zij op hun beurt zich genoodzaakt voelen druk op de kinderen uit te oefenen.

Was het kind tot de twintigste eeuw nog volop zijn of haar ouders aan het helpen in materiële zin door aan het gezinsinkomen bij te dragen, tegenwoordig moeten kinderen ouders en leerkrachten helpen in immateriële zin: het psychisch welbevinden van de ouders en leerkrachten is in hoge mate afhankelijk van de maatschappelijke status van het kind.

Nieuwe vorm van misbruik

We moeten ervoor waken dat we niet in een nieuwe problematiek terecht komen. Grofweg zouden we kunnen stellen dat we ons in de negentiende eeuw bewust werden van de problematiek van mishandeling van kinderen.

In de twintigste eeuw bloeit daarom de kinderbescherming op. Vervolgens raken we in de twintigste eeuw doordrongen van het feit dat kinderen seksueel mis-

HUMAN TOUCH

bruikt kunnen worden.

In de nieuwe eeuw staan het kind en diens mogelijkheden volop in de belangstelling. De mogelijkheden van kinderen worden 'geoptimaliseerd', 'ontwikkeld', en het mogen 'uitrijpen' in eigen tempo en volgens eigen mogelijkheden staat niet meer op de voorgrond. We kunnen verwachten dat er een toename van 'op de tenen lopen' zal ontstaan. We zijn enorm bezig om kinderen te beoordelen op wat we kunnen meten. Dat is bijvoorbeeld taal of rekenen. We weten dat ze zich ook sociaal-emotioneel ontwikkelen, maar geven dat nog onvoldoende een plaats in ons kijken naar kinderen. Kinderen ontwikkelen allerlei onderwerpen waar we geen besef van hebben.

In het eerste artikel (*Werken is nepspelen*) beschreef ik het belang van doen-alsof spel om de regels van de maatschappij te leren. In het tweede artikel (*Een jongen is geen meisje*) liet ik zien dat jongens bijvoorbeeld erg in de weer zijn de werking van dingen te ontdekken. We overontwikkelen ze op het ene gebied waardoor ze onderontwikkelen op andere gebieden. We meten kinderen maar op een zeer beperkt deel van hun ontwikkeling. Op school zou beduidend meer ruimte moeten zijn voor niet-meetbare ontwikkeling, voor rijpen door kinderen rustmomenten en dagdromen te gunnen. Het leren vindt voor een belangrijk deel plaats tijdens rustmomenten voor de hersenen. Zelfs letterlijk de slaap, en wel de droomslaap, is van wezenlijk belang voor het leren. Dan worden zinloze verbindingen opgeruimd en zinvolle versterkt, elementen worden overgebracht van het kortetermijnegeheugen naar het langetermijnegeheugen (Stickgold, 2000). Stof moet in de hersenen rijpen en daar is voor nodig dat kinderen daar de kans voor krijgen, en vaak betekent dat even naar buiten staren of gebiologeerd naar een vogeltje kijken dat langsvliegt. De school draait mee in de snel draaiende cognitieve fabriek.

Het gevolg van de huidige belangstelling voor kinderen die zo gericht is op schoolvaardigheden, zou wel eens kunnen zijn dat we in deze eeuw het risico lopen onze kinderen intellectueel te misbruiken. De wens van ouders dat hun kinderen een

HUMAN TOUCH

succesvolle schoolcarrière zullen doorlopen, is zo groot dat er scholen bestaan die al bij groep 1 van de basisschool een garantie geven dat het kind het vwo zal kunnen gaan volgen.

Wanneer de behoefte tot ontplooiing van het kind de eigenheid van het kind overstijgt en eerder de bevrediging is van de behoefte van de ouder, zitten we met een soortgelijke problematiek als bij mishandeling (behoefte aan agressie van de volwassene) of seksueel misbruik (behoefte aan seksualiteit van de volwassene), maar dan op intellectueel gebied. We zouden dit *intellectueel misbruik* kunnen noemen. Leerkrachten kunnen nauwelijks tegenwicht bieden aan de cognitieve maalstroom waarin kinderen en hun ouders terecht zijn gekomen.

Gezonde grenzen en gezonde beloningen

Verwennen betekent dat we onze kinderen ook moeilijker grenzen stellen en tegelijk vragen we van ze dat ze hun gedrag wijzigen in de richting die wij willen. Wat volwassenen graag willen, is gedragsveranderingen bij kinderen teweegbrengen. Opvoeders proberen vaak door middel van *straf* gedrag om te buigen. Straf kan echter in het meest gunstige geval gedrag stoppen, maar het leert geen nieuw gedrag aan en onge-

wenst gedrag af. Wel is stoppen, grenzen aangeven van groot belang voor kinderen. Corrigerend optreden dat duidelijkheid geeft over de grenzen met betrekking tot het gedrag zonder afwijzing van het kind zelf, kan het kind veiligheid bieden. Het kind reageert alleen niet blij op een grens, maar zal toch vrij snel het gewenste gedrag uit zichzelf vertonen. Onderzoek heeft bewezen dat gedragsverandering met drie gouden regels gepaard gaat (zie verder Delfos, 1999).

- 1 Door corrigerend optreden en straf kan gedrag gestopt worden en wordt de kans op het gedrag kleiner als de pakkans groot is; het kind leert geen nieuw gedrag en geen ongewenst gedrag af.
- 2 Nieuw gedrag kan alléén geleerd worden door het te bekrachtigen. Bekrachtigen kan door middel van een beloning, zowel materieel als immaterieel, met name het versterken van het zelfbeeld. Om het te leren moet het gedrag in eerste instantie iedere keer bekrachtigd worden. Is het geleerd dan kan het versterkt worden door het variabel te bekrachtigen, soms wel soms niet. Uitleggen, opdragen, voordoen en samen doen is niet voldoende.
- 3 Het afleren van gedrag kan alléén door het uit te laten doven, bijvoorbeeld door negeren.

De drie regels moeten in die volgorde gehanteerd worden. Eerst stoppen, dan op zoek gaan naar het gewenste nieuwe gedrag en het belonen als het vertoond wordt. Daarbij wordt al meteen duidelijk dat als het niet vanuit de aanleg mogelijk is, het gedrag niet vertoond wordt en dus niet bekrachtigd kan worden. Als het nieuwe gedrag bekrachtigd wordt, neemt het ongewenste gedrag in kwantiteit en kwaliteit af, waardoor we ons regel drie kunnen permitteren. De meest sterke bekrachtiger is het zelfbeeld van het kind te versterken. Vaak beginnen we met regel 1, corrigerend optreden, en doen daarna niets meer. En aan anderen adviseren we regel 2 en 3, terwijl die ons wanhopig zeggen dat ze het gedrag niet kunnen negeren omdat er nog meer kinderen in de klas zitten bijvoorbeeld. En ze hebben gelijk. Het begint bij 1 en niet bij 2 of 3. De kans dat het gedrag opnieuw vertoond wordt na straf, is eerder groter dan kleiner; er kan een escalatie van gedrag ontstaan.

We zien de werking van de regels vaak over het hoofd. Wanneer we kinderen corrigeren, is hun reactie vaak meteen negatief. Dat geeft ons het gevoel dat wat we zeggen niet aankomt en geen effect heeft. Maar als we wat later opletten, dan zien we vaak het kind het gedrag vertoont dat we willen. We hebben het echter niet in de gaten en zeggen er niets van. We belonen het kind dan niet voor zijn of haar gedrag. Dat is in feite regel 3, negeren, en het gevolg is dat het nieuwe gedrag uitdooft en het oude gedrag weer tevoorschijn komt. Dan zeggen we er weer iets van en dat werkt negatief. Kinderen vertellen ons dat wel, maar we luisteren vaak niet. Er is een zinnetje dat vele ouders en leerkrachten al gehoord hebben, maar te weinig serieus nemen: *Je zegt er alleen iets van als ik iets niet goed doe, je zegt nooit eens dat ik het goed doe!* Ze hebben gelijk, doordat we zo onder de indruk waren van hun eerste negatieve reactie hebben we niet in de gaten dat ze het goed doen en zeggen er niets van.

De stem van het kind

De kunst bij de aandacht voor kinderen is om het kind daadwerkelijk centraal te

zetten en niet de projectie van de volwassene. Als we willen voorkomen dat we kinderen overontwikkelen en ze stress krijgen door de verwachtingen die we vaak ongemerkt aan hen stellen, zullen we daadwerkelijk de stem van het kind zelf moeten willen horen. Moeten accepteren dat het kind een eigen mening, eigen gevoelens heeft en deskundig is over zichzelf, ook als het kind dit nauwelijks in woorden kan uitdrukken. Van belang is het daarom om te kunnen communiceren met kinderen (Delfos, 2000). Juist dit is, zeker met jonge kinderen, een groot probleem. Het spreken met kinderen is voor velen een dagelijkse bezigheid. Voor professionals die met kinderen werken, is het zelfs een kernactiviteit. Toch leren we er in opleidingen weinig over en moeten we onze kennis vooral putten uit onze eigen ervaring en die van de mensen om ons heen.

Om te voorkomen dat we de eigenheid en de normaliteit van kinderen niet meer zien, te veel of te weinig van ze vragen en hen onterecht diagnoses opplakken, zullen we serieus naar het kind moeten luisteren. We zullen hun eigenheid moeten respecteren: *respect voor een kind betekent ook respect voor de grenzen die de aanleg aan het kind stelt.*

Martine F. Delfos is psycholoog;
mfdelfos@wanadoo.nl;
<http://home.wanadoo.nl/mfdelfos>

Literatuur

- Coupland, D. (1991), *Tales for an accelerated culture*. St. Martin's Press, New York.

- Delfos, M.F. (2000), *Luister je wel naar mij? Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar*. SWP, Utrecht.
- Delfos, M.F. (1997-2003), *Kinderen en gedragsproblemen. Een biopsychologisch model met richtlijnen voor diagnostiek en behandeling*. Swets & Zeitlinger, Lisse.
- Delfos, M.F. (1999), *Ontwikkeling in vogelvlucht. Ontwikkeling van kinderen en adolescenten*. Swets & Zeitlinger, Lisse.
- Delfos, M.F. (2004), *Werken is nepspelen*. In: *De wereld van het jonge kind*, januarinummer.
- Delfos, M.F. (2004), *Een jongen is geen meisje*. In: *De wereld van het jonge kind*, februarinummer.
- Huizink, A.C. (e.a.) (2002), *Psychological measures of prenatal stress as predictors of infant temperament*. In: *Journal of American Acad. Child. Adolesc. Psychiatry*, 41 (9).
- NIPO-TNS-enquête, (2004): <http://www.nipo.nl>
- Stickgold, R. (e.a.) (2000), *Visual discrimination task improvement. A multi-step process occurring during sleep*. In: *Journal of Cogn. Neuroscience*, 12 (2).
- Valk, I. van der (2004), *Family Matters – Longitudinal Studies on the Associations between Family Structure, Family Process*. Dissertatie, Universiteit Utrecht.
- Verloove-Vanhorick, P. (1999), In: J. Koelemeijer. Een hele bevalling. In: *de Volkskrant*, 16-12-99.

Geluk
 is een hoofdvak!
 zoek 't op...

ONDERWIJS
 in haarlemmermeer.nl
 kijk voor een baan in het onderwijs op www.onderwijsinhaarlemmermeer.nl